

(str. 3—14). Autor se v něm zabývá jednak známým nápisem trenčínským, jednak jeho novým protějškem, nápisem z africké Zany, publikovaným r. 1955 v časopise *Libyca* (III, str. 134—154), a využívá jich pro osvětlení problémů našeho území v římské době. Tímto referátem, vyvolaným nově objeveným nápisem, navázal autor na své dřívější práce věnované otázkám našeho území v době římské.

Další referáty se týkají buď jednotlivých nápisů — případně využití epigrafického materiálu při řešení dílčích problémů starověkých dějin —, nebo podávají přehled o stavu epigrafických studií v různých zemích a ohlašují též nové epigrafické publikace, které vyšly v období od r. 1952, kdy se konal II. epigrafický kongres v Paříži, nebo které jsou připravovány pro nejbližší dobu. Uvedeme zde aspoň některé, v nichž J. Vogt (*Pergamon und Aristonikos*, str. 45—54) osvětluje novou interpretaci nápisů dosud nejasné problémy Aristonikova povstání, B. Gerov (*Les inscriptions latines de Bulgarie*, str. 83—84) a G. Mihailov (*Les inscriptions grecques de Bulgarie*, str. 85—87) podávají zprávu o dalším pokroku epigrafických studií v Bulharsku od posledního kongresu v Paříži, C. Daicovicu (*Contributi alla storia della Dacia romana alla luce degli ultim tre lustri di studi epigrafici in Romania*, str. 183—197) se zabývá využitím epigrafického materiálu pro dějiny římské Dacie za posledních patnáct let, G. O. Onorato (*Per una sistematica dell'epigrafia pompeiana*, str. 277—289) referuje o studiu pompejských nápisů a N. Degrassi (*Un nuovo decreto municipale di Brindisi*, str. 303—312) o novém nápisu z Brundisia. Sborník je opatřen podrobným rejstříkem a je v něm 51 tabulek obrazových příloh.

Celkově lze říci, že sborník III. epigrafického kongresu podává dobrý přehled o stavu epigrafických studií ve světě a že svědčí o jejich dalším rozmachu. Svým obsahem ukazuje, že myšlenka mezinárodní spolupráce vědců celého světa padla u epigrafiků na úrodnou půdu.

Zdeněk Zlatuška

Eirene (*Studia Graeca et Latina*) I. Nakladatelství československé akademie věd, Praha 1960, str. 199 + 12 tab.

Z podnětu akademika A. Salače navrhla mezinárodní konference, konaná r. 1957 v Liblicích, aby byl vydáván sborník vědeckých prací z oblasti starověku, který by propagoval myšlenky mezinárodní spolupráce a posiloval úsilí o mír. V roce 1960 vyšlo jeho první číslo s bohatým obsahem. Prvními přispěvateli se stali pokrokoví badatelé z celé Evropy.

Z obsahu prvního čísla vyjímáme několik studií. Obsahově je bezesporu nejdůležitější práce *G. Thomsona*, nyní člena naší akademie věd, (*Scientific method in textual criticism*), která ukazuje na význam textové kritiky v tom, že správný textový výklad může přispět nesporně také ke správnému obsahu, a naopak, že správný obsah může být narušen nesprávnými konjekturami. Thomsonovým přínosem je to, že ukazuje, že se tak může dít i na úkor obsahu ideového. Zajímavý a jomně filologicky podaný článek je od *S. Sobolevského* o výkladu v. 802—18 Aristofanova Pluta, ukazující na lidové tradice těchto veršů. Z materiálových studií je nejzávažnější práce *I. Venedikova* o přilbicích, chránících obličej, které byly nalezeny v Thrakii. Z našich badatelů sem přispěli *J. Frel* rozbohem počátků řeckého portrétního umění a *M. Okál* zpracováním Aristofanova poměru k athénskému vojsku.

Eirene se stala již svým prvním číslem, psaným mezinárodními jazyky, významným hlasatelem mírové spolupráce. Očekáváme, že se brzo objeví její druhé číslo. Na závadu prvního čísla je to, že nemá předmluvu, která by čtenáře seznámila s dějinami jejího vzniku a s cílem sborníku. Také je na závadu, že se nedovídáme, zda jde o časopis anebo o nepravidelně vycházející sborník.

Rudislav Hošek

A. P. Kažlan, Náboženství a ateismus ve starověku. Z ruského originálu *Religija i ateizm v drevnem mire* (Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1957) předložili Ema a Zdeněk Lahul-kovi. Vydalo nakladatelství Orbis, Praha 1960, edice Malá moderní encyklopedie, svazek 14, str. 297.

Mezi posledními svazky Malé moderní encyklopedie vyšla letos v českém překladu Emy a Zdeňka Lahulkových kniha sovětského historika A. P. Každana, *Náboženství a ateismus ve starověku*. Zařazení knihy do encyklopedické edice bylo zvláště vhodné. Kniha totiž stručně a zároveň velmi srozumitelně osvětluje nejen původ křesťanství, nýbrž i podstatu náboženství a vývoj náboženských soustav starověku. Poučí proto čtenáře více, nežli publikace zaměřené úžeji jen k problematice vzniku náboženství vůbec, nebo ke vzniku křesťanství zvláště.

Kniha má dvacet kapitol, z nichž šestnáct náboženskému vývoji jsou věnovány tři, římskému dvě kapitoly, ostatním starověkým národnostem je věnováno po kapitole. První stať podává vědecké osvětlení náboženských představ prvobytné společnosti, závěrečná vykládá vznik křesťanství.

Takové rozčlenění knihy není na závadu její logické celistvosti; procházejí systémy jeden po druhém, sleduje v nich autor opakování nejvýznamnějších prvků. S pojmy, s nimiž se čtenář seznámil na začátku knihy v kapitole o náboženství prvobytné společnosti, setkává se v pojednáních o všech soustavách, a zůstává mu stále na očích společenská podstata náboženského myšlení a citění.

Probírají starověké náboženské soustavy, z nichž vyrostlo křesťanství jako soustava synkretická, neomezuje se Každan jen na náboženství národností Egypta a blízkého Orientu, jež byly později jádrem helénistického světa. Na rozdíl od jiných obdobných studií věnuje autor stejnou pozornost i náboženstvím starověké Číny a Indie, jež přišly do styku s helénistickými zeměmi, které daly život křesťanství, jen epizodicky a nepřímě. Právě proto pohled na jejich náboženské systémy poučuje čtenáře s nemalým užitekem o tom, že ty či ony náboženské myšlenky nebyly „zjeveny“ určitému okruhu vyvolených, ba že ani nebyly nějak geograficky omezeny. To, že se objevily, ať už současně nebo v různých obdobích světových dějin, na místech hospodářsky i společensky navzájem izolovaných, dokazuje skutečnost, že náboženství vůbec (jako kategorie) i jeho jednotlivé fáze a projevy (monoteistické tendence, ateistické myšlenky, přírodní filosofie) jsou nadstavbovými jevy a objevují se jen s nepatrnou závislostí na geografických podmínkách v příbuzné podobě tam, kde společnost dospěla právě k určitému stupni vývoje.

V tom ohledu je zvláště poučné srovnání tendencí v řecké polis Malé Asie a v Indii 7.—6. století př. n. l. (Na to konečně ukázal již také G. Thomson.) Bude dobré, pozastaví-li se zde naši čtenáři, kteří mají většinou povědomí o existenci jakési indické, východní duše, měkké, pasivní, neprotivící se zlu. Každan přesvědčivě ukazuje, že „ve skutečnosti šel vývoj náboženství staré Indie při všech svých zvláštnostech vcelku stejnou cestou jako vývoj jiných náboženství starého světa.“

Ateistické projevy postihuje Každan již ve staroegyptské a sumersko-babylonské literatuře a zvláště zřetelně mu pak vystupují v soustavě indické, čínské a v myšlenkových proudech řecké polis. Tento rub náboženského vývoje je dosud relativně zanedbáván, a je předností Každanovy knihy, že naň upozorňuje. A činí to bez objevitelské pretenze, neboť na vývoj ateismu je přirozeně nutno hledět jako na součást a dialektický protějšek každého náboženského směru.

Kapitola o vzniku křesťanství vyrůstá organicky z pojednání o náboženství římského imperia, v němž se čtenář seznámil s hospodářskými, sociálními, politickými i ideologickými kořeny křesťanství. V hodnocení nového světového náboženství se autor zcela nevyhnul zjednodušení. To je zřejmé dáno už tím, že se Každan snaží na pouhých třiceti stránkách shrnout všechny základy, k nimž bádání o raném křesťanství dodnes dospělo, a načrtnout navíc i problematiku a metody jejího řešení. Vcelku je však kapitola o původu křesťanství prezentována velmi svědomitě a je v ní nejen originální postřeh. Na otázky, které naši čtenářskou obec zvláště zajímají, na otázku sociální struktury a demokratičnosti raných křesťanských obcí a na otázku historické existence Ježíšovy osoby, Každan přímo neodpovídá. Zastává stanovisko rezervovanější než např. J. R. Vipper nebo J. A. Leneman a na druhé straně než A. Robertson, jakkoli se spíše chýlí k názoru prvních dvou badatelů. Takovou opatrnost v oblasti vědy, na niž je kladen požadavek exaktnosti, považujeme však za užitečnou.

Kniha je vybavena seznamem literatury a rejstříkem, sestaveným podle ruského originálu. V české edici obsahuje navíc poučení o autorovi a stručné resumé (encyklopedické heslo). Práci překladatelů lze hodnotit jako zodpovědnou a důkladnou. Škoda, že publikace není opatřena obrazovým materiálem stejně jako ruský originál. Pro populární knihu by takové vybavení mělo jistě význam.

Publikace předložená široké čtenářské obci může dobře splnit svůj úkol: aniž předpokládá předběžné čtenářovy vědomosti o historii myšlenkových směrů starověku, dává o svém předmětu názorné a komplexní poučení.

Jana Nechutová

Charles Hainchelin, Původ náboženstva. Z francouzského originálu *Les Origines de la Religion* (Editions sociales, Paris 1955) přeložila dr. Viera Budovičová. Vydala Osveta, Bratislava 1959. Str. 397.

Tato kniha francouzského marxistického historika, vycházející nyní ve slovenském překladu, je již od svého prvního francouzského vydání v r. 1935 dobře známa naší vědecké veřejnosti a její metody a závěry jsou v podstatě obecně přijímány. Nebude proto nutné podrobovat ji obšírnému rozboru. Přesto však připomeňme, že je to jedno z nejzávažnějších marxisticky orientovaných děl svého oboru. Je v něm zřetelná autorova hluboká znalost dějin náboženství; Hainchelin pracoval s prameny a byl dokonale obeznámen s výsledky historického, etnografického i literárního (zejména novozákonního) bádání, jichž bylo do jeho doby dosaženo. Erudovaný marxista, ovládající a aplikující dialektickou historickou metodu, zachází s prameny i s literaturou kriticky a nikde se nedopouští zkraslování a zjednodušování.

Kniha se vyznačuje vzácně jasným výkladem. Zejména kapitoly o vzniku křesťanství (IV.) a o historičnosti Ježíšové (V.) upoutají a užitečně poučí i čtenáře, který dosud nebyl s těmito problémy ve styku. Předcházející kapitoly (Co je náboženství, Prvotní náboženství, Polyteismus a monoteismus) jsou pozoruhodné zvláště kritickým rozбором teorií o vzniku náboženství a o jeho počátečním vývoji.

Slovenské vydání je opatřeno zajímavým a poutavým výkladem o životě a díle Hainchelinové z pera jeho přítele Georgesu Sadoula a překladem úvodu V. K. Nikolského k ruskému vydání knihy z r. 1954. Publikaci uzavírají vysvětlivky, seznam použité literatury a rejstřík.

Úvod Nikolského pomáhá čtenáři správně se v knize orientovat, zejména některými poznámkami k Hainchelinově kritice názorů buržoazních vědců. V. N. Nikolskij poznamenává, že se v knize spojují přednosti vědecké studie s přednostmi populárně vědeckého díla. Tento rys díla, totiž srozumitelnost i pro nevědeckou veřejnost, je zpřístupňuje širšímu okruhu čtenářů, pro něž bylo přeloženo. Bohužel však je povinností recenzenta poukázat na to, že právě překladatelská práce leckde dílo poněkud znehodnocuje. V textu se setkáváme s nepříjemnými nedopatřeními, které jsou zřejmě zaviněny překladatelčinou nedostatečnou znalostí látky. Někde by snad mohlo jít o tiskovou chybu, ale omylů tohoto druhu je tolik, že je nepochopitelné, proč aspoň většinu z nich neodstranily tiskové korektury. Někde je překladatelka závislá na francouzské transkripci latinských a řeckých vlastních jmen (= Plotinov žiak Porfyros = str. 204, = Symachus = str. 263), jinde je znetatná přímo neznalost věci, a zde nijak neomlouvá skutečnost, že některé tyto chyby jsou i ve francouzském originálu (= údaje Diodora a Silicia = str. 182, = v štvrté eklóge (scil. Verg.) venovanej Pollisovi = str. 215, = preebuteroi — knazi = str. 247, = Ter-tulián Adv. Marek = str. 249). Na mnoha místech je chybně citována bible.

Podobné námítky lze vznést k některým heslům vysvětlivek. Seznam použité literatury není úplný, a nadto v něm čtenář nerozliší, čeho použil Hainchelin sám a čeho překladatelka. V originále je navíc tento seznam vhodně tematicky roztříděn. Jde-li o dílo tak závažné, byla by jistě